

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 2

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

MARCH 2024

WWW.AJERUZ.COM

ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR NUTQINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

¹Kobilova Shaxnoza Xudayshukurovna, ²Tilavova Feruza Jamshid qizi

¹Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika” kafedrasida katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)
²4-bosqich 20/3 guruhi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishda muammosi bo‘lgan bolalar tallafuzga o‘rgatish, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish, eshitmaydigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’limi amaliyotidagi kamchiliklari tahlil qilish, ularni bartaraf etishning samarali usul va yo‘llari aniqlanish hamda so‘zlashuv nutqini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy tarbiya, tallafuzga o‘rgatish, psixologik, lingvistik, psixolingvistik, inklyuziv ta’lim, nutq, zaif eshituvchi, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bola.

Аннотация: В данной статье речь идет об обучении произношению детей с нарушениями слуха, изучении особенностей речи детей с нарушением слуха, анализе недостатков в практике обучения глухих учащихся начальных классов и способах их устранения. выделены эффективные методы и способы формирования разговорной речи.

Ключевые слова: Социальное воспитание, обучение произношению, психологическое, лингвистическое, психолингвистическое, инклюзивное образование, речь, слабослышащий, слабослышащий ребенок.

Abstract: This article deals with teaching pronunciation to children with hearing problems, studying the specific features of the speech of children with hearing impairment, analyzing the shortcomings in the practice of education of deaf elementary school students, and how to eliminate them. the issues of determining effective methods and ways and formation of colloquial speech are highlighted.

Key words: Social education, teaching pronunciation, psychological, linguistic, psycholinguistic, inclusive education, speech, hearing-impaired, hearing-impaired child.

Inson va atrof muhit doimiy ravishda aloqada bo‘lib, u ko‘rish, eshitish, teri, ta’im, hid bilish, harakat analizatorlari orqali amalga oshiriladi.

Eshitish analizatori insonning barcha a’zolari ichida eng ahamiyatlilaridan sanalib, uning asosiy vazifasi nutqni idrok qilishdan iboratdir. To‘laqonli eshitish, nutq shakllanishining omili sanaladi. Nutq orqali insonning so‘z-mantiqiy tafakkuri, umumiy va ruhiy rivojlanishi sodir bo‘ladi. Moddiy dunyodagi narsa va hodisalar ongimizda aks etib, bular so‘z shaklida ifodalanadi, til hodisalari vositasida namoyon bo‘ladi. Eshitish idrokining buzilishi oqibatida insonning nutqni egallay olmasligi, shu bois jamiyat

a'zolaridan yakkalanib qolishi uning ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishida qator muammolarni yuzaga keltiradi. Bular o'zaro bir-biriga tobe bo'lgan turli sabablarga bog'liq bo'lib, L.S.Vigotskiy nuqtai nazaricha, bolaning ijtimoiylashuvida nutq muhim rol o'ynaydi. [2] Bolaning ijtimoiylashuv jarayoni, bevosita ijtimoiy tarbiya mahsuli bo'lib, oila va MTT doirasida uning fundamental asosi yaratiladi. Mazkur ta'lim sub'ektlari tomonidan ijtimoiy tarbiya doirasida nomuvofiq yondashuv, bola nutqining rivojlanmasligiga olib keladi. Bolada nutqning rivojlanmasligi jamoada yakkalanib, ajralib qolishi va o'zini o'zi izalayatsiyalashga olib keladi. Bu holat, bolada guruh, jamoa va jamiyat bilan ijtimoiylashuvi hamda kommunikativ aloqalar deformatsiyasini yuzaga keltiradi. Mazkur holat bolani har tomonlama rivojlanishiga asos bo'luvchi nutqning rivojlanishini tormozlaydi hamda sotsializatsiya jarayonini cheklaydi.

R.M.Boskis eshitishida muammosi bo'lgan bolalar tallafuzga o'rgatish samaradorligiga erishishdagi dastlabki qadam ushbu toifadagi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunishdan boshlanishi lozim,[4] degan ilmiy mulohazani ilgar surgan bo'lsa, I.P.Pavlov analizatorlar faoliyatining birligiga e'tibor qaratish lozimligini e'tirof etadi.[12] L.S.Vigotskiy bolaning nutq va eshitish bilan bog'liq nuqsonning murakkab tuzilishi va uzaro ichki bog'liqlik omillarini e'tirof etadi. Shuningdek, mazkur masalaning dikognostikasi, korreksiyasi va profilatikasi bevosita ta'lim-tarbiya mazmuni bilan muvofiqlashishi hamda rivojlanish dinamikasi va mutanosibliigi psixologik yondashuvlar bilan tavsiflanishiga e'tibor qaratadi.[5]

Shuningdek, u eshitish va nutqning o'zaro aloqadorlikda rivojlanishini keng o'rgangan holda bunday bolalar rivojlanishidagi o'ziga xosliklarni keltirib chiqaruvchi qator holatlarga asoslangan pedagogik tasnifni ishlab chiqadi.

Eshitishida muammosi bo'lgan bolalar, o'z navbatida ikkita guruhga bo'lnadi, ya'ni karlar va zaif eshituvchilar:

Karlar:

1) tug'ma yoki ilk yosh davrida eshitish qobiliyati yo'qolgan va nutqni egallay olmagan kar bolalar;

2) eshitish qobiliyati kech yo'qolib, nutqi saqlanib qolgan kar bolalar.

Zaif eshituvchilar:

1) nutqida qisman chetga chiqishi (nutqining grammatik tizimida me'yordan chetga chiqish, qo'shimchalarni noto'g'ri qo'llash yoki tushirib qoldirish, ba'zan talaffuz muammolari) bo'lgan zaif eshituvchi bolalar;

2) chuqur nutqiy muammolarga ega bo'lgan (lug'at zaxirasi o'ta chegaralangan, nutqi qisqa, noto'liq so'zlardan, grammatik tizimi so'z-gapdan, bo'g'in-so'zlar qatoridan iborat) zaif eshituvchi bolalar.

Tadqiqotchilar tominidan mazkur masalada olib borilgan ilmiy izlanishlar, shuni ko'rsatadiki, har qanday bolaning nutqiy rivojlanishi muloqotda, faoliyatning turli shakl va ko'rinishlarida amalga oshishi nuqtai nazardan hisobga olinishi maqsadga muvofiq. Kar va zaif eshituvchi bola bir-biridan keskin farq qiladi. Zaif eshituvchi bola uchun o'ta zarur bo'lgan analizator – eshitish faoliyatining to'liq emas, qisman buzilishi nutqning birmuncha shakllanishiga imkon beradi. Lekin bunday yo'l bilan nutqni egallashning o'ta chegaralanishi bola tomonidan tushuncha va tasavvurlar (nutqning keyingi idroki va

tushunilishi)da o'zgachalikni yuzaga keltiradi. Zaif eshituvchi bolaning nutqi nafaqat rivojlanmasdan qoladi, balki buzilish simptomlarni ham o'zida aks ettiradi.

Shu nuqtai nazardan, zaif eshituvchi bolalarni tallafuzga o'rgatish va o'qitish jarayoni tilni maxsus o'qitish muammolarining ilmiy jihatdan hal etish bilan tavsiflanishi maqsadga muvofiq. Bunda, psixologik, lingvistik, psixolingvistik, umumdidaktik hamda metodik nuqtai nazardan yondashish taqozo etiladi. Ushbu tavsiya etilgan metodikalar asosida yangi tur – zaif eshituvchi bolalar maktablari uchun qator darsliklar va ularni olib borish imkonini beruvchi metodik tavsiyalar yaratildi. Zamonaviy surdopedagogikaning nazariy asoschilari eshitishida muammosi bo'lgan bolalarning ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishlarining muhim omili – tallafuzga o'rgatish ishlarining samaradorligiga bevosita bog'liqligini e'tirof etishib, mazkur jarayonda tarbiyachi va oila a'zolarining ushbu toifadagi bolalar bilan muntazam ravishda shug'ullanishi lozimligini ilgari suradi.

S.A.Zikov til o'qitishdagi yuqori muvaffaqiyatlar faqatgina maxsus muassasalarda tashkil etilgan nutqiy muhit orqali emas, balki bevosita tarbiyasi, ota-ona va atrofdagilarning ishtiroki orqali ta'minlanishini e'tirof etgan bo'lsa [6], R.M.Boskis esa, bolani nutqqa o'rgatish MTTda tarbiyachi, maktabda o'qituvchi, uyda ota-ona va oila a'zolari hamkorlikda amalga oshirishi yuqori va samarali natija berishini ta'kidlaydi. [4]

N.Sh.Bekmurodov tomonidan hududimizga mos ravishda maxsus maktab-internatlar kun tartibi, o'quv jarayonini tashkil qilishda hisobga olinishi lozim bo'lgan talablar ishlab chiqilgan bo'lsa,[3] X.M.Gaynutdinovning ilmiy izlanishlarida, ilk bor O'zbekiston sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslarni kasbiy – mehnatga tayyorlash, keyingi mehnat faoliyatlari jarayonini takomillashtirishga doir tavsiyalar va ularni ijtimoiy moslashuvlari darajasini ko'tarish yo'llari ochib berilgan.[9] F.J.Alimxodjayeva tomonidan maxsus o'qitish jarayonida didaktik materiallardan foydalanishning tabaqalangan metodikasini ishlab chiqilib, zaif eshituvchi bolalarni eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish yo'llarini ilmiy jihatdan asoslab berilgan.[1]

U.Yu.Fayziyevning ilmiy-tadqiqot ishi zaif eshituvchi bolalarga ona tilini o'rgatish muammolarini hal qilishga qaratilgan ilk tadqiqot bo'lib, unda maktabga tayyorgarliksiz kelgan zaif eshituvchi bolalarning dastlabki nutqiy imkoniyatlari (so'z boyligi: faol va nofaol nutqi), eshitishining yo'qolish sabablari va vaqti o'rganildi, bunday bolalarni savodga tayyorlash va savod o'rgatish metodikasi ilk bor nazariy jihatdan asoslab berildi. Ya'ni tadqiqotchi zaif eshituvchi o'quvchilarga savod o'rgatish davrida zarur sanalgan omil - harflarni o'tish ketma-ketligini ishlab chiqib, ushbu nazariy xulosalari asosida «Alifbe» darsligini yaratilgan. [8]

N.X.Dadaxo'jayeva ilk bor zaif eshituvchi o'quvchilarning ko'p xonali sonlar ustida arifmetik amallarni bajarishlaridagi xususiyatlar, ushbu jarayonda o'quvchilarning nutqi va fikrlashlariga oid tayyorgarlik holatini o'rganib, ko'p xonali sonlar ustida arifmetik amallar bajarishga o'rgatish bo'yicha ish usullari hamda metodlarni nazariy jihatdan asoslab beradi.[7]

F.U.Qodirova ilmiy tadqiqotida eshitmaydigan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'limi amaliyotidagi kamchiliklari tahlil qilinib, ularni bartaraf etishning samarali usul va yo'llari aniqlandi hamda so'zlashuv nutqini shakllantirishning omil va bosqichlari belgilab beriladi. [13]

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimda tashkil etilayotgan inklyuziv ta'lim tizimda mazkur toifadagi bolalarni ta'limga jalb etish masalasi bosqichma bosqich amalga oshirilib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim sifat va samaradorligini yanada yuqori darajada tashkillashtirish hamda zaif eshituvchi va eshitish bilan bog'liq muammolari bo'lgan bolalarni MTT doirasida o'qitish va tarbiyalashda hamda maxsus ta'limni tashkil etishda ta'lim sub'ektlari hamkorligini muvofiqlashtirish yuqor samarali natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimxodjaeva F.J. Chuqur nutq kamchiligiga ega bo'lgan zaif eshituvchi o'quvchilar nutqiy eshitishlarini rivojlantirish jarayonida didaktik materiallarning roli. Nomzodlik dis. avtoreferati. - M.: 1992
2. Anke Verani. Rol vnutrenney rechi v visshix psixicheskix protsessax // Kulturno-istoricheskaya psixologiya. 2010. Tom 6. № 1. S. 7–17
3. Bekmuradov N.Sh. Vliyanie jarkogo klimata na rabotosposobnost uchashixsya shkol gluxix. Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – M.: NIID APN, 1989. – 17 s.
4. Boskis R. M. Uchitelyu o detyax s narusheniyami sluxa: Kn. dlya uchitelya- 2-ye izd. - M.: Prosveshenie, 1988- 128 s.
5. Vigotskiy, L. S. Osnovi defektologii / L.S. Vigotskiy. – SPb., 2003. – 656 s.
6. Zikov S.A. Metodika obucheniya gluxix detey yaziku. Posobie dlya studentov. Na ispanskom yazike. Kuba - Gavana: Ministerstvo obrazovaniya, 1981.
7. Dadaxo'jaeva N.X. Zaif eshituvchi o'quvchilarni ko'p xonali sonlar ustida arifmetik misollar yechishga o'rgatish. Nomzodlik dis. avtoreferati. - T., 1995.
8. Fayzieva U.Yu. Zaif eshituvchilarni savodga tayyorlash va savod o'rgatish: Fil. fan. kand. ...diss. – T., 1994-18 b.
9. Gaynutdinov X.M. Proforientatsionnaya i sotsialnaya adaptatsiya vipusnikov shkol gluxix v usloviyax Uzbekistana. Avtoref. dis. kand. ped. nauk. – M.: NIID APN, 1990. – 18 s
10. Kobilova Sh.X. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarda xavfsiz hayot ko'nikmasini shakllantirish.«Maxsus pedagogika: muaommo va yechimlar» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari 21-aprel 2023-yil.- B. 141-143
11. Kodirova, F. U., & Kabilova, Sh. X. (2021). Povishenie kachestva inklyuzivnogo obrazovaniya v usloviyax pedagogicheskogo innovatsionnogo klastera. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 109-115.
12. Pavlov I.P. Refleks svobodi. - SPb.: Piter, 2001.- 432 s
13. Qodirova F.U. Boshlang'ich sinf kar va zaif eshituvchi o'quvchilar nutqini shakllantirish: Fil. fan. kand. ...diss. – T., 2009. – 20 b.

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
2-son

Nashr qilingan sana: 25.03.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172